

ΔΕΥΤΕΡΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΚΑΒΒΑΔΙΑ (1912- 1920)

Η περίοδος της δεύτερης γραμματείας του Π. Καββαδία συμπίπτει με τους Βαλκανικούς πολέμους, τον πρώτο μεγάλο πόλεμο, την επανάσταση της Θεσσαλονίκης, την έξωση του Κωνσταντίνου, τη βασιλεία του Αλεξάνδρου, την εκστρατεία στην Ουκρανία και τη Μικρά Ασία. Η Εταιρεία επηρεάζεται είτε από εξωτερικούς παράγοντες, τα ίδια τα γεγονότα δηλαδή, είτε από εσωτερικούς, τις αντιλήψεις των προσώπων που τη διοικούν και τη στάση τους απέναντι σε όσα συμβαίνουν. Η έλλειψη ισορροπίας στις πολιτικές και ιδεολογικές τάσεις που επικρατούν στο Συμβούλιο, η μονομερής αντιμετώπιση των προβλημάτων σε μια εποχή που οι μεταβολές ήταν συνεχείς, δημιούργησε προβλήματα και ζημίωσε την Εταιρεία. Με μικρές επιφανειακές αλλαγές το ίδιο πνεύμα θα επικρατήσει για δεκαετίες.

Οι ανασκαφές.

Οι οικονομικές συνθήκες δεν είναι ευνοϊκές για την Εταιρεία έπειτα από τη μεγάλη μείωση των πόρων της που έγινε το 1910. Οι αλληπάλληλοι πόλεμοι δέσμευσαν για μεγάλα διαστήματα τους εφόρους και υπαλλήλους· η προσθήκη όμως των νέων περιοχών στο κράτος και η προσωρινή κατοχή ορισμένων από αυτές έδωσαν την ευκαιρία για νέες έρευνες και επέκταση της δραστηριότητας της Εταιρείας, όπως άλλωστε είχε γίνει και σε άλλες προηγούμενες περιόδους.

Αθήναι.

Η κατεδάφιση σπιτιού το 1912 στον χώρο της λεγόμενης στοάς των Γιγάντων στην Αρχαία Αγορά έδωσε τη δυνατότητα επέκτασης της παλαιάς ανασκαφής από τον Π. Καστριώτη και τον Αλ. Φιλαδέλφεια χωρίς, όπως ήταν φυσικό, ιδιαίτερα αποτελέσματα. Δύο χρόνια αργότερα ο Π. Καστριώτης αρχίζει την ανασκαφή του Ωδείου του Περικλέους, η οποία θα γίνεται χωρίς διακοπή ως το 1920. Η κατεδάφιση του γνωστού Μεντρεσέ, πολύ κοντά στον Πύργο των Ανέμων, επέτρεψε το 1914 ανασκαφή του χώρου από τον Α. Κεραμόπουλλο. Άλλες ανασκαφές στην Αθήνα κατά την περίοδο αυτή ήταν της Πνύκας από τον Κ. Κουρουγιώτη το 1916, συνέχεια της ανασκαφής του 1910/11, και οικοπέδου πλάι στο μνημείο του Λυσικράτους το 1919 από τον Α. Κεραμόπουλλο.

Αττική.

Στον Πειραιά ο Ι. Δραγάσης συνέχισε το 1917 την έρευνα του Σηραγγείου, που είχε αρχίσει σε παλαιότερη περίοδο. Στην Αττική ο Β. Λεονάρδος συνέχισε την ανασκαφή του Αμφιαρείου το 1913, 1916, 1917 και 1919 εξερευνώντας τη δεξιά όχθη του Μαυροδήλεσι, όπου βρίσκονταν τα οικήματα και τα καταλύματα των επισκεπτών του ιερού. Άλλου μεγάλου ιερού, της Ελευσίνας, η ανασκαφή συνεχίστηκε έπειτα από μακρόχρονη διακοπή το 1918/ 20 από τον Κ. Κουρουγιώτη. Η ανασκαφή αυτή αποτελεί νέα σημαντική περίοδο στην έρευνα της Ελευσίνας, γιατί τα επόμενα χρόνια αυτός και οι συνεργάτες του θα δια φωτίσουν πολλά προβλήματα του μεγάλου ιερού. Άλλη έρευνα στην Αττική κατά την περίοδο αυτή είναι του Α. Κεραμόπουλλου στην Αιξωνή το 1919, ο οποίος ανέσκαψε τους μεγάλους και πυκνούς τύμβους από χαλίκια, που χρονολόγησε στα χρόνια του Πεισιστράτου, κυκλικό κτίσμα, που δεν μπόρεσε να ερμηνεύσει, και μέρος οικίας με ψηφιδωτό δάπεδο. Μελέτη της θέσης των δήμων τής Αττικής έκανε το 1917 και 1920 ο Γ. Γαρδίκας.

Πελοπόννησος.

Η ανασκαφή το 1915 από τον Απ. Αρβανιτόπουλο του Θησαυρού της Τίρυνθος οφείλεται σε τυχαίο περιστατικό και όχι σε πρόθεση της Εταιρείας. Ο Αρβανιτόπουλος κατά την υπηρεσία του ως έφεδρος αξιωματικός στο Ναύπλιο είχε την ευκαιρία να κάνει πολλές παρατηρήσεις, τις οποίες δημοσίευσε στα ΠΑΕ. Οι έρευνες του γυμνασιάρχη Γ. Παπανδρέου για τα Καλάβρυτα είναι όμοιας φύσεως.

Μικρής, τέλος, έκτασης εργασίες έγιναν από τον Αδ. Αδαμαντίου στα μνημεία του Μυστρά κατά το 1918 και 1920. Στην Επίδαυρο ο Π. Καββαδίας συνέχισε την ανασκαφή τού ιερού το 1916 και το 1918-1920.

Στερεά.

Στη Θήβα συνεχίστηκε, μόνο το 1912, η ανασκαφή του μυκηναϊκού ανακτόρου από τον Α. Κεραμόπουλλο. Ο ίδιος επεχείρησε την ίδια χρονιά να βρει το μαντείο του Τροφωνίου στη Λειβαδιά, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Στην υπόλοιπη Στερεά Ελλάδα το 1919 μόνον ο Ρωμαίος έκανε ανασκαφή, στην αρχαία Αλυζία, για να βρει το Ηράκλειον, αντί αυτού όμως αποκάλυψε τα λείψανα μαυσωλείου του 2ου αι. π.Χ.

Θεσσαλία.

Εντονότερη υπήρξε η δραστηριότητα της Εταιρείας στη Θεσσαλία, όπου ο Αρβανιτόπουλος συνέχισε, όπως τα προηγούμενα χρόνια και κατά το 1912, 1914/1916, 1920 τις ανασκαφές του σε πολλά σημεία, κυρίως στη Δημητριάδα (Παγασές), όπου βρήκε νέες γραπτές στήλες, χωρίς όμως να πετύχει έναν από τους σκοπούς του, την ανεύρεση τού τάφου του Δημητρίου του Πολιορκητού. Χριστιανικά μνημεία της Θεσσαλίας μελέτησε το 1916 ο Κ. Ζησίου.

Ήπειρος.

Η μεγάλη ανασκαφή της Νικοπόλεως άρχισε το 1913 από τον Αλ. Φιλαδελφέα και συνεχίστηκε τα επόμενα χρόνια ως το 1918. Δεύτερη ανασκαφή στην ελευθερωμένη Ήπειρο έγινε το 1920, στη Δωδώνη από τον Γ. Σωτηριάδη, μικρή απόπειρα επαναλήψεως, όπως είπε, των ανασκαφών του Καραπάνου. Μελέτη των χριστιανικών μνημείων τής Ηπείρου είχε αναλάβει ο Κ. Ζησίου, άλλη δε δημοσίευσε ο Φρ. Βερσάκης στα ΠΑΕ του 1914 για τους βυζαντινούς ναούς της Β. Ηπείρου. Αξιόλογη, τέλος, ήταν η συμβολή της Εταιρείας στην αλλαγή των τοπωνυμίων της Μακεδονίας και της Ηπείρου και την εκτόπιση των «βαρβαρωνυμίων».

Μακεδονία.

Στη Μακεδονία έδρασε ο Απ. Αρβανιτόπουλος κάνοντας έρευνες και παρατηρήσεις, το 1912, κατά την υπηρεσία του ως αξιωματικός του πυροβολικού. Το 1913 τού ανατέθηκαν τα καθήκοντα του προσωρινού εφόρου Μέσης και Δυτικής Μακεδονίας. Απόπειρα ανασκαφής καμαρωτού τάφου εμποδίστηκε από τον έφορο Θεσσαλονίκης Γ. Οικονόμο, ο οποίος όπως επισημαίνει αγανακτισμένος ο Αρβανιτόπουλος, ήταν μόνον στρατιώτης, σε αντίθεση με τον ίδιο που ήταν ανθυπολοχαγός.

Πρώτη συστηματική ανασκαφή στη Μακεδονία ήταν αυτή που διεξήγαγε ο Γ. Οικονόμος το 1914 και 1915 για την αποκάλυψη τής Πέλλας, πατρίδας του Μ. Αλεξάνδρου. Μερικά χρόνια αργότερα, το 1920, ο Ευστράτιος Πελεκίδης επιχειρεί την έρευνα της Αμφιπόλεως, όχι χωρίς κίνδυνο, γιατί η περιοχή του Στρυμόνος ήταν κατάσπαρτη από σφαίρες και οβίδες που δεν είχαν εκραγεί. Για τη βυζαντινή Θεσσαλονίκη η Εταιρεία έλαβε ιδιαίτερη πρόνοια στέλνοντας το 1917 τον Αδ. Αδαμαντίου να περιγράψει τον κατεστραμμένο από τη φωτιά Άγιο Δημήτριο και τις άλλες εκκλησίες. Τα χριστιανικά μνημεία της Μακεδονίας εξ άλλου έτυχαν της προσοχής τής Εταιρείας ακόμη ενωρίτερα, το 1913, με την αποστολή του Κ. Ζησίου, ο οποίος άρχισε από το Μελένικο που επρόκειτο να καταλάβουν οι Βούλγαροι, μετέφερε μάλιστα πολλά βυζαντινά κειμήλια στο ελληνικό έδαφος.

Νησιά.

Περιορισμένες υπήρξαν κατά την περίοδο αυτή και οι ανασκαφές και έρευνες στα νησιά. Στην Εύβοια έκανε μικρές έρευνες το 1912 ο Γ. Παπαβασιλείου και στην Ερέτρια έσκαψε σπίτια της ακρόπολης ο Κ. Κουρουγιώτης το 1916 και το γυμνάσιο το 1917. Στην Κεφαλληνία με χρηματοδότηση του Goekoop έγινε ανασκαφή από τον Ν. Κυπαρίσση και τον Αλ. Φιλαδελφέα για την επιβεβαίωση των περί Ιθάκης θεωριών του χορηγού. Την έρευνα της μυκηναϊκής Κεφαλληνίας συνέχισε ο Π. Καββαδίας το

1912/13 και 1915 με χορηγία πάντοτε του Goekoop. Στη Μυτιλήνη μόλις ελευθερώθηκε, το 1913, διεξήγαγε ανασκαφή στο φρούριο ο Κυπαρίσσης, χωρίς αποτέλεσμα, γιατί τα χρηματικά μέσα και ο χρόνος που διέθεσε δεν ήταν επαρκή. Έρευνα των κυκλικών πύργων τής Σίφνου έκανε το 1915 και 1920 ο Ι. Δραγάσης.

Ανασκαφή στην Κρήτη έγινε για πρώτη φορά από την Εταιρεία το 1915 στα Μάλλια με τον Ιωσήφ Χατζιδάκι, η οποία συνεχίστηκε το 1919. Την ίδια χρονιά ο Στ. Ξανθουδίδης ολοκλήρωσε την ανασκαφή του στο Νίρου Χάνι.

Η Πρακτική Αρχαιολογική Σχολή.

Ο Οργανισμός του 1894 προέβλεπε τη λειτουργία Αρχαιολογικής Σχολής (άρθρ. 1 και 22), η οποία ιδρύθηκε αλλά έσβησε αθόρυβα, γιατί δεν είχε καμιά χρησιμότητα όπως είχε διαμορφωθεί. Τώρα η πρωτοβουλία προέρχεται από το Υπουργείο που ζητάει (Φεβρ. 1919) την ίδρυση «Πρακτικής Σχολής τής ιστορίας της τέχνης». Η Εταιρεία ασπάζεται την πρόταση αυτή και ιδρύει τη Σχολή με καθηγητές τούς Π. Καββαδία, Χρ. Τσουντα, Ν. Πολίτη, Αδ. Αδαμαντίου, Γ. Σωτηριάδη, Κ. Κουρουγιώτη, Σ. Κουγέα, Ιω. Σβορώνο και Α. Κεραμόπουλλο. Διευθυντής εκλέγεται από τους καθηγητές ο Ν. Πολίτης. Τα μαθήματα κάλυπταν ιστορία και αρχαιολογία, κλασική και βυζαντινή, δημόσιο και ιδιωτικό βίο των αρχαίων, νομισματική, επιγραφική, μνημειακή τοπογραφία, ιστορική γεωγραφία. Οι μαθητές το 1919/20 ήταν 36 και ανάμεσα σ' αυτούς ο Αλ. Παραδείσης, ο Ν. Λάσκαρης, η Ελ. Φίλτσου (κατόπιν σύζυγος Ν. Παπαδάκι), ο Χρ. Καρούζος, ο Γ. Μηλιάδης, ο Σπ. Μαρινάτος, ο Αν. Ατσαβές, η Χαρά Πετυχάκη (κατόπιν σύζυγος Ιω. Συκουτρή), η Σέμνη Παπασπυρίδη (κατόπιν σύζυγος Χρ. Καρούζου), ο Π. Γεωργούντζος και ο Στρατής Παρασκευαΐδης.

Η Εταιρεία και τα πολιτικά γεγονότα.

Ήδη από το 1895 η σύνδεση της Εταιρείας με τον διάδοχο και η πολιτική τοποθέτηση του Δ.Τσιβανόπουλου και του Π. Καββαδία είχαν δώσει σ' αυτήν χαρακτήρα δυσάρεστο σε πολλούς. Η σύντομη γραμματεία του Χρ. Τσουντα δεν έφερε καμιά αλλαγή στα πράγματα, αντίθετα όταν ανέλαβε πάλι ο Καββαδίας η σύνδεση με τη βασιλική οικογένεια έγινε ακόμη ισχυρότερη. Οι ελληνικές νίκες στους βαλκανικούς πολέμους και η ασθένεια του διαδόχου δίνουν την ευκαιρία στον Καββαδία να πλέξει ύμνους στον Κωνσταντίνο, το ίδιο κάνει και ο Γ. Μιστριώτης. Η πρωτοβουλία για την κατασκευή τού εφίππου ανδριάντος του Κωνσταντίνου, στο Πεδίο του Άρεως, από την Εταιρεία προέρχεται. Η φανερή και προκλητική αυτή τάση του Συμβουλίου, της συμπόρευσης με μια πολιτική μερίδα, δημιούργησε εχθρότητες μεγαλύτερες και από εκείνες του 1894 ή του 1909. Η στάση αυτή της Εταιρείας φαίνεται καθαρά και σκόπιμα σε κάποιες τροποποιήσεις του οργανισμού της. Ενώ ως το 1914 η συμμετοχή της βασιλικής οικογένειας στη διοίκηση της Εταιρείας περιοριζόταν στην προεδρία του Κωνσταντίνου, στις 11 Ιανουαρίου 1915 κηρύσσει η συνέλευση σε δημόσια συνεδρίαση τον διάδοχο Γεώργιο και τον πρίγκηπα Νικόλαο επίτιμους αντιπρόεδρους. Την επόμενη χρονιά με τροποποίηση του οργανισμού κηρύσσεται ο πρώτος συμπρόεδρος και ο δεύτερος κανονικός αντιπρόεδρος. Η απομάκρυνση του Κωνσταντίνου και των πριγκίπων από την Ελλάδα το 1917 και η ανάρρηση στον θρόνο του Αλεξάνδρου δίνει προσωρινό τέρμα στο θέμα αυτό και καθιστά αναγκαία την τροποποίηση του οργανισμού (ΒΔ της 14 Σεπτ. 1917) και τη νέα συγκρότηση του Συμβουλίου, στο οποίο δεν υπάρχει πλέον βασιλική συμμετοχή. Νέο στοιχείο είναι η υποχρεωτική συμμετοχή του γεν. γραμματέως και του τμηματάρχη του Αρχαιολογικού Τμήματος του Υπουργείου, μέτρο πρόσθετο του Υπουργείου Παιδείας. Γενικός γραμματέας τότε του Υπουργείου Παιδείας ήταν ο παιδαγωγός και φιλόσοφος Δημ. Γληνός, ο οποίος μετείχε στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου. Τμηματάρχης ήταν ο Κ. Κουρουγιώτης.

Σύμφωνα με τις κατηγορίες που διατύπωσε εναντίον του ο Ν. Κυπαρίσσης, ακραιφνής βασιλόφρων, στην συνέλευση της 29 Νοεμβρίου 1920, ο Π. Καββαδίας δήλωσε πολιτική φιλία προς τη νέα κατάσταση, επισκέφθηκε μάλιστα, κατά μία εφημερίδα, τον Βενιζέλο και τον ενημέρωσε σχετικά με το θέμα των χρημάτων που

είχαν συλλεγεί για την κατασκευή του ανδριάντος του Κωνσταντίνου, και επί πλέον ξανατύπωσε τα τρία πρώτα τυπογραφικά φύλλα των ΠΑΕ 1916 γιατί περιείχαν υμνητικές φράσεις για τον Κωνσταντίνο, οι οποίες θα εξέθεταν τον Καββαδία μετά την ανάρρηση του Αλεξάνδρου και την επικράτηση του Βενιζέλου.

Ο θάνατος του Αλεξάνδρου, τον Οκτώβριο του 1920, τα πολιτικά γεγονότα που ακολούθησαν, η κυβέρνηση της 1 Νοεμβρίου, η ανάκληση του Κωνσταντίνου (επέστρεψε στις 6 Δεκ. 1920), αλλάζουν εντελώς τα πράγματα για τον Καββαδία. Στην έκτακτη συνέλευση της 29 Νοεμβρίου προτείνει σχέδιο προσθήκης στον οργανισμό, κατά την οποία ο Κωνσταντίνος κηρύσσεται επίτιμος πρόεδρος της Εταιρείας και οι δύο πρίγκιπες επίτιμοι αντιπρόεδροι. Η ταυτόχρονη ανακοίνωση όμως της δημοσίευσης του ΒΔ της 27 Νοεμβρ. 1920 με το οποίο έπαυε να έχει ισχύ το ΒΔ της 14 Σεπτ. 1917, τον αιιφνιδιάζει. Ο Καββαδίας και ο πρόεδρος της συνέλευσης Γ. Γαρδίκας απομακρύνονται από την έδρα του προεδρείου γιατί θεωρήθηκε ότι είχαν εκπέσει από το αξίωμά τους. Ο Καββαδίας παρ' όλα αυτά ερμήνευσε αντίθετα το νέο διάταγμα, ότι δηλαδή αυτός και ο Δ. Παπούλιας αποτελούσαν το νόμιμο προεδρείο του 1917, το οποίο αποκαταστάθηκε. Η έκτακτη συνέλευση τον αγνόησε και αποφάσισε την αναθεώρηση του οργανισμού και έλεγχο από ειδική επιτροπή των πεπραγμένων του Συμβουλίου από τις 14 Σεπτεμβρίου 1917 ως τις 30 Νοεμβρίου 1920 και σφράγισμα των γραφείων της Εταιρείας, ισχυριζόμενη, όπως λέγει ο Καββαδίας, ότι αποτελούν «επαναστατικήν συντακτικήν συνέλευσιν». Έτσι λοιπόν ο Καββαδίας, σε ηλικία εβδομήντα ετών, απομακρύνεται για δεύτερη φορά και οριστικά από τη διοίκηση της Εταιρείας πληρώνοντας τον καιροσκοπισμό του που δεν του συγχώρησαν οι πρώην υποστηρικτές του.

Το Συμβούλιο.

Τη σύνθεση του Συμβουλίου της τριετίας 1912/14 την είδαμε στα σχετικά της προηγούμενης περιόδου. Η συνέλευση τής 18 Ιαν. 1915 εκλέγει το ίδιο σχεδόν Συμβούλιο για την τριετία 1915/ 17. Νέα πρόσωπα είναι ο Π. Καστριώτης, Μ. Βολονάκης, Ιάκ. Δραγάσης, Σπ. Παγανέλης αντί των Α. Σκιά, Β. Λεονάρδου, Α. Κατριβάνου, Κλ. Στεφάνου. Το 1916 με την αποχώρηση του Κ. Ζησίου και τον θάνατο του Στ. Ανδροπούλου, του Γ. Παπαβασιλείου και του Γ. Μιστριώτη νέα μέλη έγιναν ο Κ. Κουρουνιώτης, Β. Λεονάρδος, Δ. Παπούλιας και Αδ. Αδαμαντίου. Το 1917 ο Παπούλιας έγινε αντιπρόεδρος αντί του Θεοφανόπουλου, που παραιτήθηκε από το αξίωμα. Αρκετά ανανεωμένο εμφανίζεται το Συμβούλιο της τριετίας 1918/ 20, που εξέλεξε η συνέλευση τής 21 Ιανουαρίου 1918. Πρόεδρος έγινε ο Ν. Πολίτης, αντιπρόεδρος ο Γ. Σωτηριάδης, γραμματεύς ο Π. Καββαδίας και μέλη οι Γ. Αγγελόπουλος, Αδ. Αδαμαντίου, Δ. Αιγινήτης, Δ. Αντωνιάδης, Γ. Γαρδίκας, Α. Ζυγομαλάς, Π. Καστριώτης, Κ.Κουρουνιώτης, Δ. Λάμπας, Β. Λεονάρδος, Δ. Μακκάς, Θ. Σοφούλης και Χρ. Τσουντας.